

„SZÉLLEL SZEMBEN . . .”

*Adalékok a vajdasági magyarság létállapotának és mentalitásának
a vizsgálatához*

HÓDI SÁNDOR

A FORDULAT

Örömmel vettem Bori Imrének, a *Híd* főszerkesztőjének a levelét, amelyben arról értesített, hogy a *Híd* ismét napirendre szeretné tűzni a vajdasági magyarság helyzetének kérdését. „Évek múltak el azóta – írja –, hogy a *Híd*ban számvetést végeztünk létünk és ittlétünk kérdései felett töprengve. Azóta életünk meghatározóiban nagy fordulat állt be, és úgy látom, elérkezett az idő újabb számadásra, hogy tisztábban lássuk, a vajdasági magyarság valójában milyen lelki és létbeli állapotban van, hogyan látja létezésének mutatkozó távlatait – akár a sejtelmek vonatkozásában is.”

Készségesen teszek eleget a kedvemre való felkérésnek, mégpedig két okból is. Egyrészt csakugyan időszerűnek találom, hogy értelmiségünk eltöprengjen létünk és ittlétünk kérdései felett, másrészt élni szeretnék az együttgondolkodás lehetőségével, mert ez az, ami életünk-ből talán még a számvetésnél is jobban hiányzik.

Talán a „fordulattal” kezdeném, amely a körlevél szerint a számadást időszerűvé teszi. Nos, vajon csakugyan nagy fordulat állt be életünk meghatározóiban? A szerbiai helyzetet illetően tavaly október 5-e óta csakugyan *változásról* szoktunk beszélni, a változás méreteit és mibenlétét illetően azonban korántsincs egyetértés. Van, aki szemében ez a változás teljes társadalmi és politikai fordulatot jelent, míg mások leg-

feljebb annyit fogadnak el, hogy a korábbiakhoz képest elmozdult valami.

Meglátásom szerint az emberek többsége illúziókban ringatja magát a szerbiai fordulatot illetően. A politikai hatalom csúcsán történt elmozdulást összetévesztik a társadalmi szerkezetváltozással és a szemléletváltozással. E téren ugyanis Szerbia még csak el sem indult a változások útján.

Azt, hogy az érdemi átalakulás, az újjászületés milyen roppant bonyolult, gyötrelmes és hosszadalmas folyamat, csak az tudja megítélni, aki már megpróbált egy lepusztult intézményt vagy szervezetet talpra állítani.

A LEPUSZTULT ORSZÁG

Efféle lepusztult intézeteket és szervezeteket mindenfelé láthatunk az országban, mást sem nagyon. Ennek ellenére nem biztos, hogy tisztában vagyunk a helyzet súlyosságával. Nemcsak az intézmények és szervezetek lepusztulásának a jeleit nem ismerjük fel, de sokszor az előrehaladott betegségüknek a végső stádiumát sem. Ha nem így lenne, nem ott tartanánk, ahol vagyunk.

Miről ismerni fel, hogy egy intézmény lejtőre kerül, Parkinson találó kifejezésével élve: „hűdésez paralízisben” szenved? Látszólag abból, hogy a meszelés leperreg a mennyezetről, a falak koszosak, a lift nem működik, a mosdóban a vízcsapot nem lehet elzárni, a törött ablakok szedett-vedett kartonokkal vannak befoltozva stb. Ez a vigasztalanul szomorú kép azonban a betegségnek csak a külső, járulékos tünete, olyasmí, mint a hajhullás vagy a kiütés az ember testén. A betegség akkor is jelen lehet, ha a szervezet üvegpalatában székel, és a hivatalnokok perzsaszőnyegeken járnak-kelnek. Az életképtelen társadalmi formációt arról ismerni fel, hogy az ilyen szervezet kevésre vállalkozik, és semmit sem ér el – mondja Parkinson.

Mínthogy a kérdésben érintett tudományok sem tapintanak jobban a dolog lényegére, kövessük tovább a bürokrácia kiváló ismerőjét.

A sóhivatalban is agyon kell ütni az időt valamivel. Az alkalmazottak a beteg szervezetekben is gürcolnak, eltompultak, keserűek, tevékenységük abban merül ki, hogy egymás ellen áskálódnak. Azt gondolnánk, mondja Parkinson, hogy a vezetők ellenére van ez a szomorú helyzet,

akik ezért, tőlük telhetően, küzdenek az ilyen csapások ellen. Valójában a vezetők a szervezetek és intézetek leépülését tervszerűen, hosszú erőfeszítéssel érik el – az állami vezetéssel és a dolgozó néppel karöltve. Az érintettek a baj első jeleitől fogva elősegítik a betegség kifejlődését, s a tüneteket örömmel üdvözlik.

A veszély első jele az, hogy a szervezet hierarchiájában megjelenik valaki, aki magas fokon sűriti magában az intrikát, a tehetetlenséget és az önelégültséget, viszont megbízható káder. Az ilyen személy arról ismerhető fel, hogy állhatatosan igyekszik minden nálánál tehetségesebb embert kitűrni. A betegség akkor lép a szekunder szakaszába, amikor az ilyen egyén, részben vagy egészen, átveszi a szervezet irányítását. Minthogy az intézmény feje tehetségtelen, ügyelni fog rá, hogy munkatársai nála tehetségtelenebbek legyenek, akik ezért néha úgy tesznek, mintha még értelmetlenebbek lennének, mint amilyenek. A szaktudás senki részéről sem kívánatos, mert a (pártvonalon megbízható) főnök képtelen volna egy eredményes szervezetet (gyárat, pártot, iskolát, hivatalt, laktanyát) kézben tartani.

A betegség Parkinson szerint akkor lép kifejlődésének végső fázisába, „amikor az egész intézményben, a pincétől a padlásig egy szikrányi értelem sem maradt”. Elérve ezt a szakaszt, gyakorlati hasznát tekintve minden szervezet és intézmény, halott. Ez az eszméletlenség állapota jelenti az állam és társadalom teljes leépülését.

KUTYÁBÓL NEM LESZ SZALONNA

Mi a kommunista éra tízéves meghosszabbításának köszönhetően valahol itt tartunk. Ebből a stádiumból próbálunk most talpra állni. Sokan, elsősorban a politikusok, azt hiszik (és híresztelik), hogy a gyógyulás kezelés nélkül is bekövetkezik. Elméletileg erre van lehetőség. Ha valamilyen csoda folytán sikerülne az értelmes embereknek áthatolniuk azokon a védelmi vonalakon, amelyekkel a szervezetek körülvessik magukat, kezükbe kaparintanák a hatalmat, és kisöprüznének minden alkalmatlan embert, kezdetét venné az újjászületés és megújulás. Erre azonban vajmi kevés esély van, mert a magas vezetőség (kinevezett) tehetségtelen tagjai „a rémület éles sikolyával fedezik fel a tehetséget soraik között” (Parkinson), akit azonnal kitűrnek.

Mit lehet akkor tenni? Ha egy szervezet vagy intézmény gyakorlati szempontból már halott, nincs más hátra, mint új személyzettel újralapítani. Parkinson arra figyelmeztet, hogy sokan kísértésbe esnek, hogy a régi személyzet egy részét átvigyük az új intézménybe. Ez a vérátömlesztés végzetes – mondja. „A régi, beteg intézménynek minden egyes részét fertőzöttnek kell tekintenünk. Sem személyzetet, sem felszerelést, sem hagyományt nem szabad elhozni a régi székhelyről. Szigorú vesztézőr után teljes fertőtlenítést kell végrehajtanunk. A fertőzött személyeket meleg hangú bizonyítványokkal át kell küldenünk azokhoz a vetélytárs intézményekhez, amelyeket különösképpen gyűlölnünk.”

Világos beszéd. Új időkhez új emberekre van szükség. Ehhez a pőrére vetkőztetett igazsághoz a társadalomtudomány sem tud sok okosat hozzátenni. Nagyon nehéz, kellemetlen és fájó ez a feladat, amit egyetlen volt szocialista országban sem sikerült még véghezvinni. Ezekben a társadalmakban valamikor egypárti diktatúra volt, ma többpárti diktatúra van. Korábban a kommunista pártbizottság osztogatta a pozíciókat, ma a győztes pártkoalíció végzi a kinevezéseket. A tudás, a tehetség, a rátermettség akkor sem számított, ma sem számít sokat.

Ma minden a párthatalom. Ez a hatalom a társadalmi vezetők hűségére és a beosztottak alsóbbrendűségi érzésére próbálja alapozni a társadalmi élet szerveződését. Márpedig pontosan ebben: a párthűségben és a hatalom által mesterségesen kialakított és fenntartott alsóbbrendűségben rejlik a „hűdéses paralízis” nevű társadalmi devianciának a gyökere. Innen a sok beteg, életképtelen szervezet és intézmény.

Szerbiában még rosszabb a helyzet. Itt ugyanis a pártéletben nincsenek is igazán új emberek, megújítást szorgalmazó erők. Csupa régi motoros mindenütt, akik egy része a csomagolás megváltoztatásával próbál port hinteni az emberek és a világ szemébe. Ez a létállapot különösen nehéz helyzet elé állít bennünket, kisebbségeket. Annál inkább, mivel mi sem jutottunk tíz év alatt egyről a kettőre.

AZ ÖNGÓL

Több helyen elmondtam már, itt is elmondom. A határon túli magyar kisebbségek érdekképviseletének a csődjével nem vagyunk képesek szembenézni. Nem vagyunk képesek belátni, hogy a magyar kisebbség-

politika megbukott. Abban a pillanatban megbukott, amikor a széles körű tömegmozgalmat néhány képviselői helyért szűk pártkeretek közé szorítottuk.

A nemzetközi közösség figyelmének felhívása és helyzetünk alkotmányos rendezésének kikényszerítése helyett kisebbségi pártokat hoztunk létre abban a reményben, hogy majd azokkal fogjuk alakítani jövőnket. Nem számoltunk vele, hogy létszámunknál fogva sohasem tudunk annyi képviselőt juttatni a parlamentbe, hogy azokat a többség vígan le ne szavazza.

Az etnikai pártokon alapuló kisebbségpolitika a magyar nemzeti közösség érdekeinek a képviseletére alkalmatlannak bizonyult, arra viszont balszerencsénkre jó volt, hogy sorra legitimizálta azokat a lépéseket, amelyeket a románok, szerbek, szlovákok, ukránok a magyar nemzetrészek terhére elkövettek az elmúlt tíz év folyamán. Mi több, az a körülmény, hogy a kisebbségi pártok nemcsak részt vettek a választásokon, hanem itt-ott díszletként kormányzati felelősséget vállaltak, azzal a következménnyel járt, hogy teljes egészében elvonta a nagyhatalmak figyelmét a magyar kisebbségek problémáiról.

Ennek következtében az a fonák helyzet állt elő, hogy etnikai pártjainkkal szinte a magunk sorsát nehezítjük, és a többségi nép érdekeit szolgáljuk, hiszen azok pártjainknak köszönhetően színlelhetnek demokráciát és egyenlőséget a világ előtt, miközben a demokráciára hivatkozva jogfosztott helyzetben tarthatnak bennünket.

Habár az erdélyi és felvidéki magyarok tapasztalatai alapján okulhatunk volna a helyzetből, a szerbiai változások reményében most mégis arra az útra léptünk, amely aligha kecsegtet bennünket helyzetünk rendezésével.

MENTÁLIS TERMÉSZETŰ GONDJAINK

Létállapotainkat és cselekvési stratégiánkat illetően tehát nem éppen rózsás a helyzetünk. Létbeli és lelki állapotunkon tűnődve azonban mégsem az előbbiben, hanem az utóbbiban látom a nagyobb veszélyt. Azt gondolom, hogy a magyarság legfőbb baja mentális természetű. (Ez bizonyára így van más népek esetében is, de foglalkozunk csak a magunk bajával.)

Erről is szoltam másutt, itt megismétlem: a mi népünk szellemiségében sérült, súlyos identitászavarban szenved, amiatt nem tud közös nemzeti feladatokban gondolkodni. Ezért nem képes saját lábára állni, kezdeményezni, felelősséget vállalni, érdekeiért és jogaiért kiállni. Éppen olyan kevéssé képes ellenállni az őt eltipró erőszaknak, mint egykoron a hódító spanyol kalandoroknak az amerikai bennszülött indiánok. És ez a lelkiség a széttépett ország különböző részeinek és a világba szétszórt magyarságnak egyformán sajátja.

A magyarázat magától kínálkozik. A magyarság nem tudta a korábbi kurzusok borzalmait, szenvedéseit és meggyaláztatásait feldolgozni és elfelejteni. Emiatt a legtöbb ember lelkében folyton ott munkál a kétség: tisztességes dolog-e a nemzeti hovatartozással előhozakodni? Egyáltalán: nem káros-e magyarnak lenni a népek békés együttélése és az emberi haladás szempontjából? Nem bűnös korlátozottság-e közös érdekekről beszélni, összefogásra szólítani, nemzeti szervezkedésbe fogni?

De bizony sokak szemében az. A legtöbb kisebbségi például úgy véli, hogy békétlenséget szítana azzal, ha nemzeti közössége jogaiért szót emelne. Már amennyiben egyáltalán megfordul fejében ez a szentségtörő gondolat, hiszen a többségi nép lihegő nacionalistái sikeresen elhitették vele, hogy a nemzeti léthez való ragaszkodás sötét és reakciós dolog lenne részéről. E meggyőzés érdekében nyolcvan esztendeje mást sem tesznek, mint a kisebbségek fejére olvassák nem létező bűneiket, s felelősségre vonják őket, valahányszor csak pisszenni mernek. És a kisebbségek megtanulták, hogy az egyenlők között vannak egyenlőbbek: nekik muszáj lábujjhegyen járni, és a többség akaratahoz igazodni. Némelyek már azt is elhiszik, hogy magyar emberként kevesebbet érnek, mintha nem lennének azok. Évente egy százalék morzsolódik le emiatt.

EGY MAGYAR SAJÁTOSSÁG

A lelki bajokat emlegetve azonban nemcsak a kisebbségi komplexusokra gondoltam. Egyéb furcsaságok is nyugtalanítanak.

Más népeknél a családi összeköttetések jelentik az élet természetes szálait, a honfitársak a származás és a lelki rokonság tudattalan nyomására magától értetődően nyúlnak a saját fajtabeliek hóna alá. Ez a fajta szolidaritás, amely minden közösség életakarátának a megnyilatkozása, a magyarok lelkéből mintha teljesen hiányozna. A magyarság körében a nemzeti összetartás helyett a pártos érdekszövetségek könyörtelen

cinizmusa és rabszolga ideológiája ural mindent, illetve, aki nem kíván semmiféle politikai szekértáborhoz sem tartozni, az magányos cowbolyként az individualizmus farkastörvényei szerint próbál boldogulni.

Érdekes levelet kaptam ezzel kapcsolatosan egy Ausztráliában élő barátomtól, aki a bevándorolt népcsoportok magatartását veszi górcső alá. Legfontosabb megállapítása az, hogy ellentétben a többi nációval, akik összefognak és valamelyest összeszedik magukat, a magyarok egy szál magukban hadakoznak a világgal, és általában semmi sem marad utánuk. Bár másfajta népeknél általában jobb a munkabírásuk és a szaktudásuk, a felemelkedéshez szükséges gazdasági összefonódások híján szegénységre kárhozhatnak. De halljuk a barátomat.

A zsidók, a kínaiak, vietnámiak, olaszok gettószerű koncentrálódása egyes városnegyedekben ékesen mutatja ezeknek a népeknek az összetartását, kulturális, szociális és gazdasági összefonódását – írja. A Qantas légitársaság nagyszámú görög alkalmazottja jól példázza, milyen pozitív hatással van egy kisebbség jólétére, ha a szerencsés pozícióba jutó tagjai segítő kezet nyújtanak nemzettársaiknak. Az állami hivatalok indiai származású alkalmazottainak nagy száma szintén az összefogás szép példáját illusztrálja.

A magyarok ezzel szemben egyenletesen oszlanak szét a nagyvárosok és az egész ország területén. Szétszórtan, többnyire alacsony beosztásban vagy kis magánvállalkozásokban dolgoznak, nehezen, kevés bérért. De még ezt a nehezen megkeresett keveset is irigylik egymástól. Ha egy magyar felkapaszkodik, abból a közösségének vajmi kevés haszna származik. Vezérelvük ugyanis az – ellentétben a zsidókkal, görögökkel, indiaiakkal –, hogy „magyarokon elvből nem segítenek”. A libanoni átautózik egy másik városnegyedbe, csak hogy földijénél szerezzék be a konyhára valót. A magyar akkor sem vásárol a földijénél, ha az a szomszédban van.

De más példákkal is szolgál. Az olasz közösség által fenntartott öregek otthonában például az alkalmazottak kilencven százaléka olasz, de a többi tíz százalék is beszél olaszul. Nem így a magyar szeretetotthonban. Itt a személyzet többségében idegen nemzetiségű, magyarul nem tudó személy, jóllehet az otthon körül számos délvidéki magyar él. Őket azonban, bár náluk senki sem teremthetne otthonosabb légkört elaggott honfitársaik számára, nem alkalmazzák, így jobb híján beállnak cselédnek vagy dajkának a város túlsó részén.